

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

SZAFKA ORGANOWA ORAZ 8-GŁOSOWE ORGANY PISZCZAŁKOWE W KOŚCIELE PW. WNIĘBOWZIĘCIA NMP W KOŁAKACH KOŚCIELNYCH

NUMERY REJESTRU ZABYTKÓW:

B-97/2, B-430

ZLECENIODAWCA:

PARAFIA RZYMSKOKATOLICKA PW. WNIĘBOWZIĘCIA NMP W KOŁAKACH KOŚCIELNYCH

OPRACOWALI:

MGR MAGDALENA PONIKOWSKA-PRESSEISEN,

KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI, NR DYPLOMU 9358;

DR HAB. FILIP PRESSEISEN,

RZECZOZNAWCA MKIDN W SPECJALIZACJI ORGANY PISZCZAŁKOWE

mgr Magdalena Ponikowska-Preseisen
Magdalena-Preseisen
konservator dzieł sztuki
nr dyplomu 9358

Filip Presseisen

KRAKÓW 2024

DZIEŁO KONSERWATORSKIE ORAZ DOKUMENTACJA CHRONIONE PRAWEM AUTORSKIM

Spis treści

KARTY IDENTYFIKACYJNE ZABYTKÓW I DOKUMENTACJI	3
I. OPIS OBIEKTU	5
1.1. Szafa organowa.....	5
1.2. Organy piszczałkowe	6
II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE	6
III. TECHNIKA I TECHNOLOGIA	7
3.1. Szafa organowa.....	7
3.2. Organy piszczałkowe	8
IV. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ	9
4.1. Szafa organowa.....	9
4.2. Organy piszczałkowe	10
V. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI – PROJEKT KONSERWATORSKI	11
VI. PROGRAM PRAC.....	13
VII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA	19

KARTY IDENTYFIKACYJNE ZABYTKÓW I DOKUMENTACJI

1.1. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC – SZAFA ORGANOWA

RODZAJ: SZAFA ORGANOWA

AUTOR, WARSZTAT, SZKOŁA: WARSZTAT NIEZNANY

SYGNATURA: BRAK INFORMACJI

INSKRYPCJE: BRAK INFORMACJI

DATOWANIE: XIX WIEK

POCHODZENIE: BRAK INFORMACJI

MIEJSCE PRZECHOWYWANIA/LOKALIZACJA: EMPORA ZACHODNIA KOŚCIOŁA
PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP W KOŁAKACH KOŚCIELNYCH

WŁAŚCICIEL / UŻYTKOWNIK: PARAFIA RZYMSKOKATOLICKA PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP,
UL. KOŚCIELNA 9, 18-315 KOŁAKI KOŚCIELNE

WYMIARY: 3300×1100+420×1250 MM

TECHNIKA: KONSTRUKCJA DREWNIANA, TECHNIKI STOLARSKIE, SNYCERKA, POLICHROMIA, ZŁOCENIA

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE (LUB RENOWACJE): BRAK DANYCH

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE: KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU PDL 000 000 004-670
W ZASOBACH NARODOWEGO INSTYTUTU DZIEDZICTWA; F. PRESSEISEN, *OPIS INWENTARYZACYJNY*,
DOKUMENTACJA STANU ZACHOWANIA ORAZ PROPONOWANE POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE, KRAKÓW 2024

NUMER REJESTRU ZABYTKÓW: B-97/2, DATA WPISANIA DO REJESTRU ZABYTKÓW: 05.08.1987

1.2. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC – 8-GŁOSOWE ORGANY PISZCZAŁKOWE Z WIATROWNICĄ KLAPOWO-ZASUWOWĄ, MECHANICZNĄ TRAKTURĄ GRY ORAZ STOŁEM GRY

RODZAJ: ORGANY PISZCZAŁKOWE

AUTOR, WARSZTAT, SZKOŁA: WARSZTAT NIEZNANY

SYGNATURA: BRAK INFORMACJI

INSKRYPCJE: BRAK INFORMACJI

DATOWANIE: XIX WIEK

POCHODZENIE: BRAK INFORMACJI

MIEJSCE PRZECHOWYWANIA/LOKALIZACJA: EMPORA ZACHODNIA KOŚCIOŁA

PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP W KOŁAKACH KOŚCIELNYCH

WŁAŚCICIEL / UŻYTKOWNIK: PARAFIA RZYMSKOKATOLICKA PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP,

UL. KOŚCIELNA 9, 18-315 KOŁAKI KOŚCIELNE

WYMIARY: 3300×1100+420×1250 MM

TECHNIKA: KONSTRUKCJA DREWNIANA, TECHNIKI STOLARSKIE, WIATROWNICA KLAPOWO-ZASUWOWA, TRAKTURY GRY I REGISTROWA MECHANICZNE, METALOWE I DREWNIANE PISZCZAŁKI LABIALNE

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE (LUB RENOWACJE): BRAK DANYCH

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE: KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU PDL 000 000 004 670

W ZASOBACH NARODOWEGO INSTYTUTU DZIEDZICTWA; F. PRESSEISEN, *OPIS INWENTARYZACYJNY, DOKUMENTACJA STANU ZACHOWANIA ORAZ PROPONOWANE POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE*, KRAKÓW 2024

NUMER REJESTRU ZABYTKÓW: B-430, DATA WPISANIA DO REJESTRU ZABYTKÓW: 29.05.2024

I. OPIS OBIEKTU

1.1. Szafa organowa

Szafa organowa znajduje się w centrum empory muzycznej, nad głównym wejściem do kościoła, po jego zachodniej stronie. Wykonana została najprawdopodobniej z drewna iglastego, z zastosowaniem technik stolarskich, z dekoracyjnymi elementami snycerskimi, wykończona polichromią i złoconiami.

Szafa o konstrukcji ramowo-płycinowej, jednosekcyjnej, stylem nawiązuje do architektury klasycyzmu. Wzniesiona została na planie prostokąta, a w jej budowie można wyodrębnić trzy kondygnacje. Dolną stanowi podbudowa (cokół) składająca się z czterech ścian, z czego w tylnej umieszczono dwie demontowalne płyciny umożliwiające dostęp do traktury organowej. W górnej części frontowej ściany podbudowy znajdują się dwie poziomo ułożone pizczałki drewniane (tympan).

Drugą kondygnację szafy stanowi trójosiowa część pizczałkowa, składająca się z dwóch wież zewnętrznych zwieńczonych gzymsami ze złożonymi listwami oraz niższej kwatery zamkniętej półkoliście. Wieże flankują ustawione na wysokich cokołach, ze złożonymi bazami oraz głowicami kolumny (od zewnątrz) oraz pilastry ze złożonymi żłobieniami (od wewnątrz). Pola pizczałkowe wydzielone w wieżach zamknięte są prostokątnie. Przestrzeń nad środkową kwaterą oraz wszystkie trzy pola pizczałkowe przesłonięte są dodanymi w późniejszym czasie złożonymi dekoracjami snycerskimi: środkowy prześwit udekorowany został ornamentem w kształcie liry, centralne pole pizczałkowe półkolistą kotarą z krzyżem, zewnętrzne promienistymi, półkolistymi kotarami. W bocznych oraz tylnych ścianach wież, a także prześwicie między nimi umieszczono demontowalne płyciny dostępne, z czego płyciny ścian bocznych wypełnione są ażurową kratownicą.

Górną kondygnację szafy stanowi belkowanie z ornamentami w formie złożonych rozet, które wieńczy trójkątny tympanon ze złożonymi listwami oraz ząbkowaniem.

Aktualna kolorystyka szafy organowej jest wtórna. Całość została przemalowana, prawdopodobnie kilkukrotnie, z czego ostatnia warstwa ma kolor jasnobrązowy. Elementy snycerskie pokryte są wtórnymi złoconiami, w technikach nieszlachetnych.

Oryginalna szafa organowa posadowiona została na późniejszym cokole, o kształcie i wymiarach odpowiadających jej podstawie. Oprócz tego, z prawej strony dobudowany został podest oraz schody umożliwiające dostęp do stołu gry, a także liczne półki.

1.2. Organy piszczałkowe

Organy ulokowane w centrum empory organowej po zachodniej stronie świątyni posiadają osiem głosów labialnych rozdysponowanych na jedną sekcję manualową, umieszczoną na wiatrownicy klapowo-zasuwowej, do której impuls ze stołu gry wbudowanego w bok szafy organowej transmitowany jest za pomocą mechanicznej traktury gry, zasilanie w powietrze następuje wskutek generowania przez elektryczną dmuchawę i stabilizację za pomocą pływakowego miecha z umieszczonych w pomieszczeniu bocznym wiatru organowego transmitowanego przez kanały wiatrowe.

Cechy konstrukcyjne poszczególnych elementów wskazują na budownictwo XIX-wieczne utrzymane w tradycji XVIII-wiecznej, z szeregiem śladów świadczących o zaistnieniu zmian w wyniku kolejnych przekształceń w wiekach XIX i XX.

Pomimo rozwarstwienia historycznego dającego się wyodrębnić w warstwie konstrukcyjnej i użytych materiałów, warstwa brzmieniowa instrumentu tworzy homogeniczną całość. W piszczałkach zauważalne ślady trwałych przestrojeń.

II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Na podstawie analizy dostępnych źródeł i literatury przedmiotu można przyjąć, że najwcześniejsze wzmianki o instrumencie muzycznym używanym w Kołakach Kościelnych pochodzą z 1609 r. i dotyczą regału. Wiadomo, że w 1693 r. grano na organach piszczałkowych znajdujących się na chórze muzycznym, zaś w 1724 r. odnotowano stojący na chórze pozytyw. 15 lat później, podczas przeprowadzonej wizytacji, dookreślono liczbę głosów w postaci ośmiu brzmiących registrów. W 1817 r. ówczesny proboszcz zanotował: *organy były zupełnie zepsute, lecz teraz moim Funduszem są Naprawione Dobre*. W 1825 r. świątynia wraz z pozytywem spłonęły¹.

¹ W. Łyjak, *Organy na Mazowszu w diecezji płockiej od XIV wieku do 1818 roku*, Płock 2005, s. 70, 253.

Datę budowy obecnego instrumentu w karcie ewidencji zabytku określono na rok ok. 1800 oraz zamieszczono informację o tym, że *Prospekt dodany do starszego instrumentu, zapewne ok. 1834 r.*² W instrumencie podczas oględzin przeprowadzonych 16 marca 2024 r. nie odnaleziono numerów inwentarzowych lub inskrypcji, jednak wskazać można występowanie czterech warstw: 1) oryginalnej, tj. wiatrownicy wraz z zespołem brzmieniowym o XVIII-wiecznych cechach konstrukcyjnych; 2) prospektu (szafy organowej) zaprojektowanej do montażu instrumentu wyposażonego w dwa manuały wraz z sekcją pedałową oraz śladów wcześniejszego sposobu prowadzenia systemu powietrznego; 3) dwóch registrów labialnych o cechach konstrukcyjnych końca XIX/początku XX wieku, świadczących o zmianie estetyki brzmienia; 4) systemu zaopatrzenia w powietrze przebudowanego w sposób niefachowy, najprawdopodobniej wskutek próby podwyższenia instrumentu przez umieszczenie go na cokole, o czym świadczą relacje parafian. Instrument w obecnym stanie ustawiono na murowanym chórze muzycznym, stanowiącym pierwotną konstrukcję.

Szafa organowa wybudowana została przez nieznaną warsztat stolarski na przełomie XIX/XX wieku, brakuje jednak informacji, czy od początku znajdowała się w kościele w Kołakach Kościelnych oraz czy powstała do znajdującego się tam obecnie instrumentu. Cała obudowa poddawana była pracom renowacyjnym kilkakrotnie, o czym świadczą widoczne w jej wnętrzu ślady nawarstwień farb w różnych kolorach, ubytki ukazujące wcześniejszą kolorystykę, a także dodane współcześnie elementy snycerskie.

III. TECHNIKA I TECHNOLOGIA

3.1. Szafa organowa

Konstrukcja szafy organowej wykonana została z drewna iglastego przy zastosowaniu tradycyjnych technik stolarskich. Prospekt ozdobiono rzeźbionymi ornamentami snycerskimi, przypuszczalnie z drewna lipowego oraz późniejszymi elementami (gloria, ażurowe dekoracje pól piszczałkowych) wykonanymi prawdopodobnie ze sklejki. Całość kilkakrotnie przemalowana, być może w różnych technikach. Elementy snycerskie złożone wtórnie, w technikach nieszlachetnych.

² Karta ewidencyjna zabytku PDL 000 000 004 670 w zasobach Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

3.2. Organy piszczałkowe

Organy wyposażono w jedną tonową wiatrownicę klapowo-zasuwową o wymiarach 1514×738 mm skonstruowaną w tradycyjny sposób z litego drewna, bez kompensatorów. Ramy, kancele, kłocę i zasuwę drewniane, rama górnej skrzyni tonowej połączona za pomocą tradycyjnych wczepów na jaskółczy ogon. Podwójnie skórowane drewniane klapy tonowe w tradycyjnej formie z zamocowanymi od spodu metalowymi oczkami umożliwiającymi połączenie z pulpetami stabilizowane są za pomocą dwóch metalowych sztyftów wbitych w górną część komory wiatrowej, posiadają też numerację. Mosiężne sprężyny z podwójnym uzwojeniem i ramionami o różnorodnej formie wygięcia oparte o listwę spoczynkową z wydrążonymi prowadnicami. Pulpety w formie uszczelnionych skórą owalnych elementów drewna z metalowymi oczkami po dwóch stronach, z zaczepionymi do nich zagiętymi na końcach drutami umożliwiającymi transmisję impulsu gry. Chromatyczny układ piszczałek z progresją dyszkantu w stronę stołu gry (południową) oraz symetrycznym ułożeniem tonów basowych.

Traktura gry i registrzów mechaniczna z wałkami skrętnymi umieszczonymi bezpośrednio pod wiatrownicą oraz cięgłami registrowymi podłączonymi do zasuw. Drewniane wałki w osmiokątnej formie osadzone na osiach ułożonych prostopadle do ściany poprzecznej z zamocowanymi drewnianymi ramionami od strony wnętrza instrumentu do oraz metalowymi kątownikami od strony płyciny dostępowej. Do półokrągło zakończonych ramion podłączone drewniane abstrakty w tradycyjnej formie, z końcówkami z zawiniętego drutu oraz nawiniętymi i przyklejonymi pakułami, widoczne podpisy z nazwami tonów wykonane ołówkiem.

Stół gry wbudowany w północny bok szafy organowej, grający zwrócony lewą stroną w kierunku ołtarza. Wyposażony w jeden manual o zakresie CDEFGA–c³ (45 klawiszy) z krótką oktawą, osadzony w nietypowej ramie, której forma wskazywać może na pierwotne przygotowanie kontuaru do obsadzenia w nim dwóch klawiatur ręcznych.

Sposób wykonania wielu piszczałek metalowych (z wyjątkiem rejestru smyczkowego) – widoczne na materiale ślady odlewu metalu organowego na piasku, pozostałości po klejowej farbie bolusowej, brak ząbkowania na rdzeniach, korekta stroju przez wyoblanie ciętych na ton górnych części korpusów, wciskane labia o dwóch różnych profilach – świadczą o budowie organów w tradycji XVIII-wiecznej lub wcześniejszej. Piszczałki metalowe głosów 3- oraz 2-stopowych osadzone na tej samej ławeczce i kłocu pomimo

podobnej struktury blachy, wciskanego labium i ostrego kąta krawędzi rdzeni, różnią się: w obrębie linii lutu 2-stopowej oktawy na styku korpusu i nogi widoczne są ślady klejowej farby bolusowej w górnej części, aż do wysokości górnego wycięcia labium. W przeciwieństwie do kwinty wciśnięte labium przez zastosowanie nacięć wewnątrz korpusu, podobnie jak reszta piszczałek metalowych prezentuje wyraźną półokrągłą geometryczną formę; dodatkowo pobieżna ocena geometrii piszczałek kwintowych wskazuje na występowanie korpusów lekko konicznych. Głosy drewniane to dwa registry kryte oraz jeden otwarty, dodatkowo w dolnej części szaf organowej, pod piszczałkami prospektowymi, umieszczono poziomo dwie drewniane piszczałki tympanu.

Źródłem zaopatrzenia organów w wiatr organowy jest miech pływakowy umieszczony w pomieszczeniu bocznym empery organowej, podłączony drewnianym kanałem do obudowanej skrzynią dmuchawy elektrycznej oraz wyposażony w klinowy podawacz.

IV. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

4.1. Szafa organowa

Stan zachowania obiektu należy ocenić jako zły. Przede wszystkim, mocno zaburzona została jego estetyka. Oryginalną szafę organową poddano współcześnie różnym modyfikacjom, które negatywnie wpływają na jej wygląd. Umieszczenie szafy na cokole wymusiło dobudowanie podestu i schodów umożliwiających dostęp do stołu gry. Dodano także dość rozbudowany system półek, na których aktualnie gromadzone są liczne przedmioty, które zaburzają odbiór wizualny. Zamontowano instalację elektryczną, oświetlenie oraz włączniki, a plątanina luźno zwisających kabli potęguje wrażenie chaosu. Ponadto, szafa została wielokrotnie przemalowana, a ostatnie warstwy farby położone są dość niestarannie, widoczne są liczne zacieki i zgrubienia. W niektórych miejscach farba łuszczy się i odspaja. Nowe złączenia wykonano w nieszlachetnej technice, na niewyszlifowanym podkładzie, co nie wygląda estetycznie. Na całej powierzchni szafy widoczne są także uszkodzenia mechaniczne, takie jak otarcia i obicia. Obiekt jest oprócz tego mocno zabrudzony, pokryty kurzem i pajęczynami.

Na stan zachowania obiektu wpłynęły także naturalne procesy niszczenia, takie jak starzenie się materiałów, praca drewna czy zmiany wilgotnościowe. Spowodowało to

osłabienie parametrów technicznych, a także uszkodzenia w postaci spękań, szczelin oraz odspojień. Drewno zostało także porażone owadziimi szkodnikami drewna. Na jego powierzchni można zauważyć liczne otwory wylotowe.

4.2. Organy piszczałkowe

Całościowy stan zachowania instrumentu należy uznać jako pilnie wymagający podjęcia właściwych czynności konserwatorskich oraz restauratorskich. Z powodu braku należytej opieki w postaci regularnego serwisu prowadzonego przez wykwalifikowanych organmistrzów oraz wskutek niewłaściwie przeprowadzanych poprzednich napraw i reparacji instrumentu szereg podzespołów wykazuje cechy zniszczeń. Jako przyczyny zewnętrzne należy wymienić standardowe zużycie zastosowanych materiałów, takich jak przetarcia skóry w pulpetach oraz w miechu klinowym w czerpaku, wyrobienie się poszczególnych elementów w stole gry, ubytek filcu i wgłębienia płaszczyzny nakładek klawiszy. Za przyczyny wewnętrzne uznać należy (oprócz standardowych dla kościołów wahań klimatycznych) przede wszystkim niewłaściwie przeprowadzone naprawy, urazy mechaniczne będące ich następstwem, czynniki biologiczne w postaci żeru owadziich szkodników drewna oraz niewłaściwe użytkowanie instrumentu w postaci potraktowania wnętrza drewnianych piszczałek tympanu jako podręcznego schowka na śpiewniki, żarówki, notesy, świece oraz długopisy i ołówki. Wnętrze instrumentu jest też znacznie zakurzone.

Skutki działania wymienionych czynników niszczących dotyczą praktycznie każdego elementu instrumentu. W wielu elementach drewnianych zauważalne otwory wylotowe drewnojadów oraz ślady ich żeru wskazują na osłabienie strukturalne drewna. Wskutek niefachowego serwisu lub znalezieniu się we wnętrzu organów osób niekompetentnych, górne części korpusów piszczałek metalowych noszą liczne ślady uszkodzeń, zagniecen i deformacji, powstałych w wyniku nietrafionych uderzeń korekturarem lub zastosowania błędnego narzędzia do strojenia małych piszczałek ciętych na ton. Niedopasowanie średnic otworów ławeczek skutkuje brakiem odpowiedniej stabilizacji oraz odchyleniem i wygięciem korpusów piszczałek. Z powodu zbyt silnych uderzeń podczas prób korekt stroju mniejszych piszczałek metalowych wygięciu uległy ścianki w obrębie od rdzenia do wycięcia górnego labium, co skutkuje niewłaściwą proporcją wysokości wycięcia do jego szerokości, deformując tym samym pożądane brzmienie. Najmniejsze piszczałki dwuchórowej mikstury są całkowicie rozstrojone, stąd

praktycznie niemożliwe staje się słuchowe określenie ich repetycji. Efektem nieprofesjonalnej próby korekty stroju w otwartym 4-stopowym flecie jest brak możliwości precyzyjnego dostrojenia tego głosu wskutek odgięcia blaszek strojeniowych oraz odcięcia znacznej części przedniej powierzchni końcówek korpusów. Instrument jest silnie rozstrojony, również z powodu warstwy kurzu, która ma wpływ na parametry intonacyjne najmniejszych piszczałek.

V. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI – PROJEKT KONSERWATORSKI

Obiekt od wielu lat nie był poddawany żadnym profesjonalnym pracom konserwatoro-restauratorskim. Głównym celem prac konserwatorskich i restauratorskich przy szafie i instrumencie jest przywrócenie dobrego stanu technicznego oraz walorów zarówno estetyczno-plastycznych, jak również brzmieniowych.

Podczas planowania prac należy podejść do obiektu kompleksowo, by przywrócić temu zabytkowi dawną świetność jako całości. W tym celu należy w pierwszej kolejności ustalić plan działań związanych z dwoma obszarami – szafą organową oraz instrumentem piszczałkowym. Dookreślenia wymagają kwestie ewentualnej modyfikacji lub usunięcia elementów wtórnych: cokołu, podestu, schodów, półek. Niezbędny jest też stały kontakt konserwatora oraz organmistrza. Za linię styku szafy oraz instrumentu należy uznać stół gry oraz piszczałki tympanu.

Prace przy szafie organowej należy rozpocząć od dokumentacji fotograficznej, inwentaryzacji oraz rozpoznania nawarstwień, poprzez wykonanie odkrywek, sond oraz opracowanie stratygrafii. Badania pozwolą na określenie budowy technologicznej, pierwotnej kolorystyki i techniki złoceń, a także na przedstawienie szczegółowego postępowania konserwatorskiego. Przede wszystkim należy zadbać o stan techniczny szafy. Należy przeprowadzić dezynsekcję oraz wzmocnienie strukturalne drewna, naprawę połączeń, uzupełnienie ubytków drewna, dopuszcza się także wymianę niektórych wadliwych elementów konstrukcyjnych na nowe.

Konserwacja estetyczna szafy uwarunkowana będzie od przeprowadzonych wcześniej badań. Na ich podstawie zostaną usunięte wtórne nawarstwienia, przemaalowania, zaprawy oraz złocenia. Braki w eksponowanej warstwie malarskiej należy uzupełnić, dopuszcza się także wykonanie nowej malatury i złocień na podstawie analogii podobnych obiektów, jednak ostateczna decyzja podjęta zostanie podczas komisji konserwatorskiej. Po oczyszczeniu elementów złożonych będzie możliwa ocena występowania oraz stanu zachowania złocień, które trzeba będzie uzupełnić lub wykonać nowe, po uprzednim uzupełnieniu ubytków snycerskich oraz zapraw. Podczas komisji konserwatorskiej zaleca się także ocenić jakość techniczną oraz artystyczną dodanych później dekoracji snycerskich oraz określić postępowanie w ich przypadku.

Instrument oraz wszystkie jego elementy (zespół brzmieniowy – piszczałki metalowe i drewniane; wiatrownica, traktura gry i rejestrów; stół gry; kanały powietrzne) należy zdemontować, przewieźć do warsztatu organmistrzowskiego. Wszystkie podzespoły oczyścić oraz zakonserwować za pomocą odpowiednich zabiegów, takich jak oczyszczanie mechaniczne, dezynfekcja, dezynsekcja, impregnacja wzmacniająca uszkodzenia spowodowane przez owadzie szkodniki drewna, sklejenie pęknięć drewna, rozłączonych i odłamanych detali, naprawa połączeń stolarskich. Wtórne elementy systemu zaopatrzenia w powietrze należy usunąć oraz w ich miejsce wybudować zespół klinowych miechów umieszczonych za organami, podłączonych do nowej dmuchawy umieszczonej w dźwiękoszczelnej skrzyni. Podczas skórowania miecha i uszczelniania kanałów należy używać skór i materiałów będących jak najbliżej substancji historycznej, a kanały wiatrowe łączyć pod kątem prostym z tradycyjnym uszczelnieniem za pomocą skóry przy użyciu kleju glutynowego lub rybiego. Wiatrownicę należy poddać kompleksowym zabiegom restauratorskim, obejmującym oczyszczenie, uszczelnienie i konserwację wraz z wymianą wszystkich potrzebnych elementów, takich jak skórowanie klap, regulację bądź wymianę sprężyn, grafitowanie lub wymianę zasuw rejestrowych, ponowne oskórowanie pulpetów, skórowanie dekli dostępowych. Całość traktury gry i rejestrów należy oczyścić i wyregulować. Stół gry należy pieczołowicie odrestaurować. Tabliczki rejestrowe zakonserwować lub zrekonstruować w oparciu o oryginalny krój pisma. W miejscach, gdzie jest to konieczne, wymienić filce i usunąć luzy boczne klawiszy. Cały materiał piszczałkowy, w tym piszczałki prospektowe, należy poddać starannej inwentaryzacji oraz konserwacji z gruntownym czyszczeniem. Zdeformowane piszczałki metalowe należy wyprostować, rozerwane zlutować,

drewniane zabezpieczyć przeciw działaniom szkodników drewna. W otwartym 4-stopowym głosie fletowym należy przywrócić właściwy strój poprzez dopasowanie długości korpusów z uwzględnieniem marginesu potrzebnego na precyzyjną korektę stroju za pomocą odginanych blaszek. Należy ustalić przebieg repetycji głosu wielorzędowego. Z powodu charakteru miejsca i sposobu użytkowania instrumentu należy pozostawić obecny stan dyspozycji. W toku prac inwentaryzacyjnych po przewiezieniu instrumentu do warsztatu należy rozważyć zamianę umiejscowienia rejestru smyczkowego, możliwie blisko drugiego głosu 8-stopowego, co będzie miało korzystny wpływ na brzmienie oraz późniejsze korekty stroju. Z racji dostępnego miejsca oraz przygotowania do tego celu stołu gry w XIX-wieku, należy wziąć pod uwagę możliwość docelowego wyposażenia organów w klawiaturę pedałową o zakresie tonów zgodnym z referencyjnymi instrumentami XIX-wiecznymi wraz z poprowadzeniem połączenia pedałowego oraz rozbudową o własną wiatrownicę i jeden 16-stopowy głos kryty, umieszczone poza zabytkową szafą. Podczas prac należy uporządkować prowadzenie kabli elektrycznych na zewnątrz i wewnątrz szafy organowej. Należy zrekonstruować na podstawie wzorców historycznych pulpity oraz ławę organową i umieścić je we właściwych miejscach. Całość materiału piszczalkowego należy nastroić oraz przeprowadzić intonację zachowawczą w oparciu o brzmienie jak najbliższe dostępnym parametrom intonacyjnym, konstrukcji i geometrii piszczalek.

VI. PROGRAM PRAC

SZAFKA ORGANOWA

1. Inwentaryzacja szafy organowej, przeprowadzenie demontażu całości szafy lub elementów snycerskich i przewiezienie do pracowni konserwatorskiej (po uprzednim zabezpieczeniu zabytku do transportu).
2. Wstępne oczyszczenie obiektu z powierzchniowych nawarstwień brudu i kurzu.
3. Wykonanie odkrywek oraz sond pozwalających ustalić budowę stratygraficzną szafy organowej oraz prób zdejmowania nawarstwień. Próby należy rozpocząć od technik najdelikatniejszych, a w przypadku wykorzystania środków chemicznych – od możliwie najslabszych stężeń.

4. Wykonanie dezynsekcji obiektu przy użyciu środków z permetryną takich, jak np. *Per-Xil*, *Hylotox Q* lub *Xirein* poprzez powlekanie, natrysk lub w przypadku mniejszych elementów kąpiel.
5. Usunięcie wtórnych przemalowań oraz złocień. Sposób i technika usuwania zostanie ustalona na podstawie prób. Pod uwagę wzięte będą techniki chemiczne (mieszanki etanolu z terpentyną, aceton, dwumetyloformamid, *Remosol 300* lub inne preparaty do usuwania powłok) oraz mechaniczne (skalpele, noże szewskie), a także termiczne (opalarka).
6. Wykonanie impregnacji strukturalnej np. przy użyciu roztworu żywicy akrylowej *Paraloid B-72* albo *Hekol I* powierzchniowo lub poprzez kąpiel. Rodzaj oraz procentowość impregnatu zostanie dobrana w zależności od stanu zachowania drewna.
7. W razie konieczności, przeprowadzenie niezbędnych napraw stolarskich, takich jak wzmocnienie węzłów konstrukcyjnych lub sklejenie pękniętych lub odłamanych elementów. W tym celu zastosowany zostanie klej stolarski (glutynowy) o dobranej odpowiednio gęstości.
8. Ewentualna wymiana spróchniałych elementów, klejenie łączeń, uzupełnianie ubytków drewna, snycerki.
9. W przypadku występowania ubytków dekoracji snycerskiej lub konstrukcji stolarskiej, wykonanie rekonstrukcji z wykorzystaniem drewna o współmiernym rodzaju i właściwościach, sezonowanego.
10. W przypadku mniejszych elementów lub dekoracji o powtarzalnym charakterze dopuszcza się wykonanie rekonstrukcji na bazie żywicy epoksydowej *Axson SC258* z wypełniaczem w postaci pyłu drzewnego.
11. Podklejenie odspojonych zapraw (jeśli występują) przy użyciu 3-8% wody klejowej na bazie kleju glutynowego lub 5% roztworu polialkoholu (*Mowilith*).
12. Uzupełnienie brakujących zapraw przy pomocy zapraw kredowo-klejowych o właściwościach dobranych na podstawie przeprowadzonych wcześniej prób.
13. Uzupełnienie pulmentów w miejscach tego wymagających przy użyciu pulmentów klejowych, o kolorze i procentowości dopasowanej do zachowanych warstw historycznych.
14. Uzupełnienie ubytków zapraw pod złocenia lub wykonanie nowych. Uzupełnienie złocień lub wykonanie nowych, zgodnie z techniką ustaloną na komisji konserwatorskiej. Proponuje się wykonanie rekonstrukcji złocień przy użyciu złota

- płatkowego o odpowiednio dobranym kolorze w technice klejowej na pulmencie z uwzględnieniem podziałów na partie polerowane i matowe.
15. Zabezpieczenie pierwotnej polichromii werniksem ketonowym lub roztworem *Paraloidu B-72* w etanolu.
 16. Uzupelnienie ubytków polichromii (scalenie kolorystyczne) lub wykonanie nowej na podstawie zaakceptowanego przez WUOZ projektu (np. przy użyciu farb żywicznych lub pigmentów suchych z werniksem na bazie żywicy ketonowej lub żywicy *Paraloid B-72*, ewentualnie innych farb.).
 17. Zabezpieczenie płaszczyzn polichromowanych po konserwacji werniksem końcowym (np. ketonowym *Winsor&Newton* lub *Talens*).
 18. Przewiezienie szafy organowej do kościoła – w przypadku jej wcześniejszego demontażu.
 19. Zamontowanie szafy organowej i elementów snycerskich w kościele.

MATERIAŁ PISZCZAŁKOWY

1. Demontaż całego materiału piszczałkowego, inwentaryzacja piszczałek z pomiarem menzur tonów C, c⁰, c¹, c²; ustalenie przebiegu repetycji głosu wielorzędowego.
2. Oczyszczenie piszczałek metalowych w kąpeli wodnej. Naprawa nóg piszczałek metalowych, korpusów przez uzupełnienie ubytków oraz nadanie korpusom właściwej geometrii, naprawa stroików.
3. W przypadku stwierdzenia nieoryginalności piszczałek pod względem przebiegu menzuracyjnego, geometrii oraz właściwości intonacyjnych rekonstrukcja z zachowaniem oryginalnego materiału, geometrii oraz przebiegu menzuracyjnego.
4. Przywrócenie w otwartym 4-stopowym głosie fletowym właściwego stroju przez dopasowanie długości korpusów wyposażonych za pomocą odginanych blaszek.
5. Zmiana lokalizacji rejestru smyczkowego w pobliżu drugiego głosu 8-stopowego.
6. Oczyszczenie wszystkich piszczałek drewnianych przez odkurzenie oraz przetrarcie na wilgotno. Oczyszczenie z farb i lakieru piszczałek drewnianych w przypadku napotkania śladów żerowania drewnojadów.
7. Likwidacja pęknięć i ubytków w piszczałkach drewnianych, uzupełnienie ubytków w trzonkach szpuntów i zawieszki piszczałek drewnianych, wymiana uszczelnienia szpuntów w piszczałkach krytych.

8. W przypadku napotkania uszkodzeń piszczałek drewnianych przez szkodniki drewna wzmocnienie ścian piszczałek lub wstawienie nowych.
9. Impregnacja piszczałek drewnianych środkiem przeciw szkodnikom drewna (*Hylotox*).
10. Ustalenie w toku badań empirycznych właściwych wartości wysokości stroju i wielkości ciśnienia.
11. Montaż w instrumencie, strojenie piszczałek, intonacja piszczałek.

WIATROWNICA

1. Demontaż wiatrownicy na poszczególne elementy, oczyszczenie wszystkich powierzchni wiatrownic, w tym komory wiatrowej oraz kanceli, kłoców piszczałkowych oraz ławeczek piszczałkowych.
2. Uszczelnienie wnętrza wiatrownic przez zalanie klejem w technice na gorąco.
3. Impregnacja elementów wiatrownic środkiem przeciw szkodnikom drewna, grzybom i pleśniom.
4. Oczyszczenie bolców stabilizujących ruch kłap. W razie potrzeby wymiana zaśniedziałych drutów podatnych na pęknięcia.
5. Skórowanie kłap, pulpetów i dekli dostępowych, regulacja lub wymiana sprężyn.
6. Grafitowanie lub wymiana zasuw rejestrowych.
7. Sprawdzenie szczelności wszystkich elementów wiatrownic.
8. Montaż wiatrownic, regulacja.

TRAKTURA

1. Demontaż traktury gry i registrów, oczyszczenie wszystkich drewnianych elementów konstrukcyjnych traktury.
2. Sprawdzenie działania wszystkich elementów traktury, w szczególności abstraktów – w przypadku złego stanu zachowania wymiana na nowe, wykonane z sezonowanego drewna zgodne z pierwowzorem pod względem formy i kierunku ułożenia słoików.
3. Oczyszczenie i impregnacja środkiem przeciw szkodnikom drewna, grzybom i pleśni wszystkich elementów traktury.
4. W razie potrzeby wymiana skór, filców, kaszmiru, nakrętek i kontrnakrętek.
5. Montaż traktury, regulacja.

STÓŁ GRY

1. Demontaż stołu gry, oczyszczenie ramy klawiaturowej, impregnacja środkiem przeciw szkodnikom drewna, grzybom i pleśniom.
2. Odnowienie lub wykonanie nowej politory lub zastosowanie lakieru.
3. Oczyszczenie klawiszy manualowych, wymiana filców tłumiących.
4. Wykonanie nowej okładziny diatonicznych klawiszy manualowych z kości wołowej, polerowanie okładziny diatonicznych klawiszy manualowych, szlifowanie oraz polerowanie chromatycznych klawiszy manualowych.
5. Oczyszczenie sztyftów prowadzących klawiszy manualowych. W razie potrzeby wymiana na nowe, niklowane eliptycznie. Likwidacja luzu bocznego klawiszy manualowych poprzez garnierowanie otworów gniazd sztyftów prowadzących, wymiana podkładek.
6. Impregnacja wszystkich elementów drewnianych środkiem przeciw szkodnikom drewna, grzybom oraz pleśni.
7. Oczyszczenie, konserwacja szyldów registrowych, w razie potrzeby rekonstrukcja w oparciu o oryginalny krój pisma.
8. Rekonstrukcja pulpitu oraz ławy organowej na podstawie wzorców historycznych; rekonstrukcja klawiatury pedałowej o zakresie tonów zgodnym z referencyjnymi instrumentami XIX-wiecznymi z możliwością zastosowania skróconego zakresu tonów oraz poprowadzenia połączenia pedałowego.
9. Likwidacja wraz z modernizacją niewłaściwie i nieestetycznie zamontowanych urządzeń elektrycznych, estetyczne wkomponowanie włączników silnika oraz nowego estetycznego oświetlenia w technologii LED, uzupełnienie brakujących wkrętów oraz zastąpienie wkrętów krzyżkowych przecinakowymi.

SYSTEM ZAOPATRZENIA W POWIETRZE

1. Demontaż zachowanych oryginalnych kanałów wiatrowych.
2. Oczyszczenie kanałów wiatrowych, przeprowadzenie napraw stolarskich, impregnacja środkiem przeciwko szkodnikom drewna, grzybom i pleśni.
3. Rekonstrukcja zespołu dwóch miechów klinowych za organami napędzanych nową dmuchawą elektryczną obudowaną w formie dźwiękoszczelnej skrzyni z możliwością kalikowania.

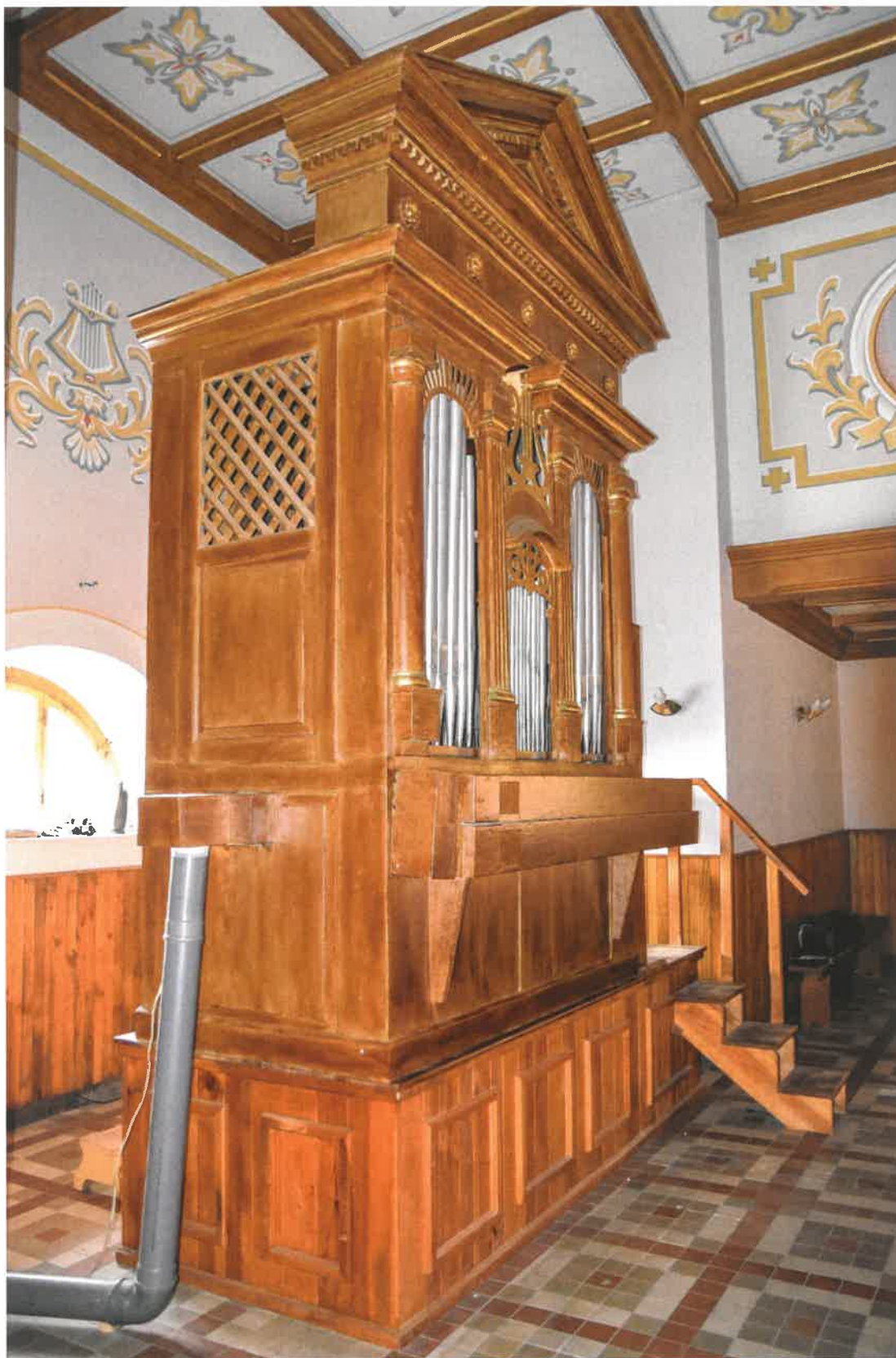
4. Montaż kanałów wiatrowych, połączenie zespołu miechów z kanałami wiatrowymi pod kątem prostym oraz uszczelnienie miejsc połączeń skórą przy użyciu kleju glutynowego lub rybiego.
5. Ustalenie właściwego ciśnienia wiatru, opakowanie cegieł obciążeniowych szarym papierem lub zastosowanie płyt ołowianych.

Materiały użyte podczas prac konserwatorsko-restauratorskich przy instrumencie oraz szafie powinny być najwyższej jakości, a każdy etap prac szczegółowo dokumentowany fotograficznie. Po zakończonych pracach sporządzona zostanie pisemna dokumentacja konserwatorska.

VII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fotografia nr 1 – Front szafy organowej (autor – Magdalena Ponikowska-Pressen, 2024 r.)

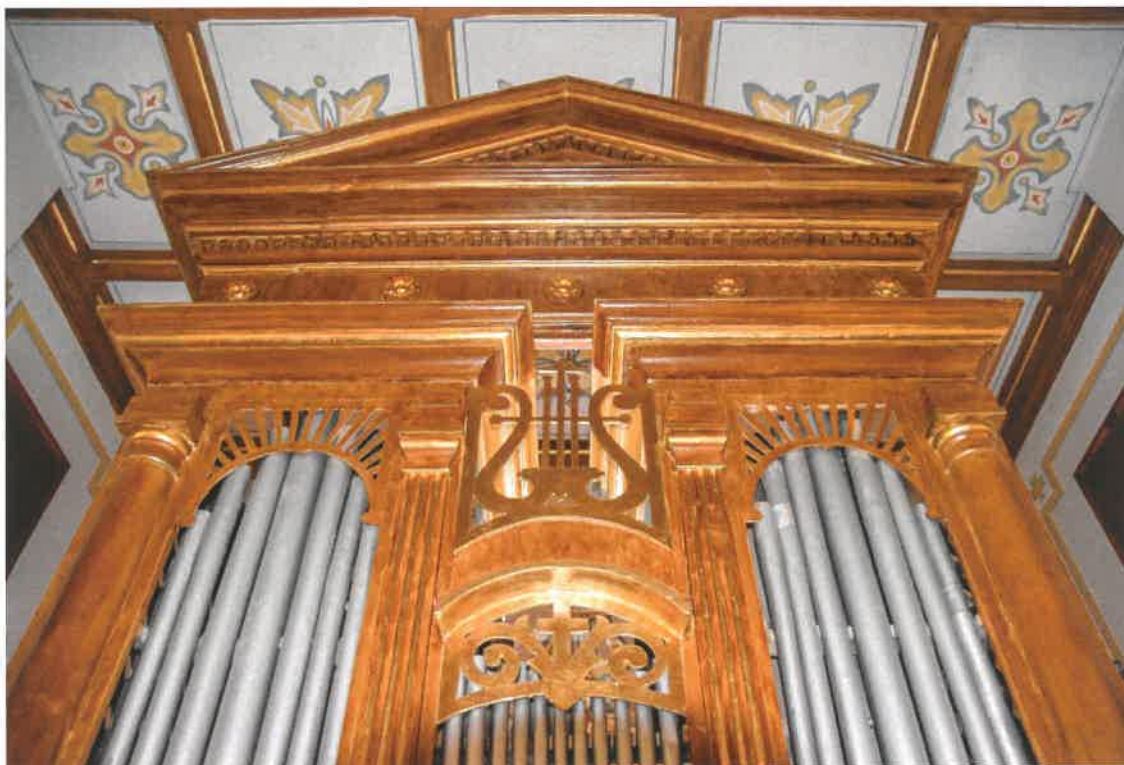
Fotografia nr 2 – Bok szafy organowej (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 3 – Bok szafy organowej, widoczny stół gry i elementy wtórne (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 4 – Tył szafy organowej (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 5 – Front szafy organowej (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 6 – Środek szafy organowej, widoczne przemalowania (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 7 – Detal, widoczny ubytek ukazujący wcześniejsze nawarstwienia (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 8 – Detal, ubytek ukazujący wcześniejsze nawarstwienia (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 9 – Detal, widoczne zacieki farby (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 10 – Detal, ubytek ukazujący wcześniejsze nawarstwienia (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 11 – Detal, widoczne zacieki farby (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 12 – Detal, widoczna wcześniejsza kolorystyka (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 13 – Detal, widoczne elementy instalacji elektrycznej (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 14 – Zbliżenie na prospekt (autor – MPP, 2024 r.)

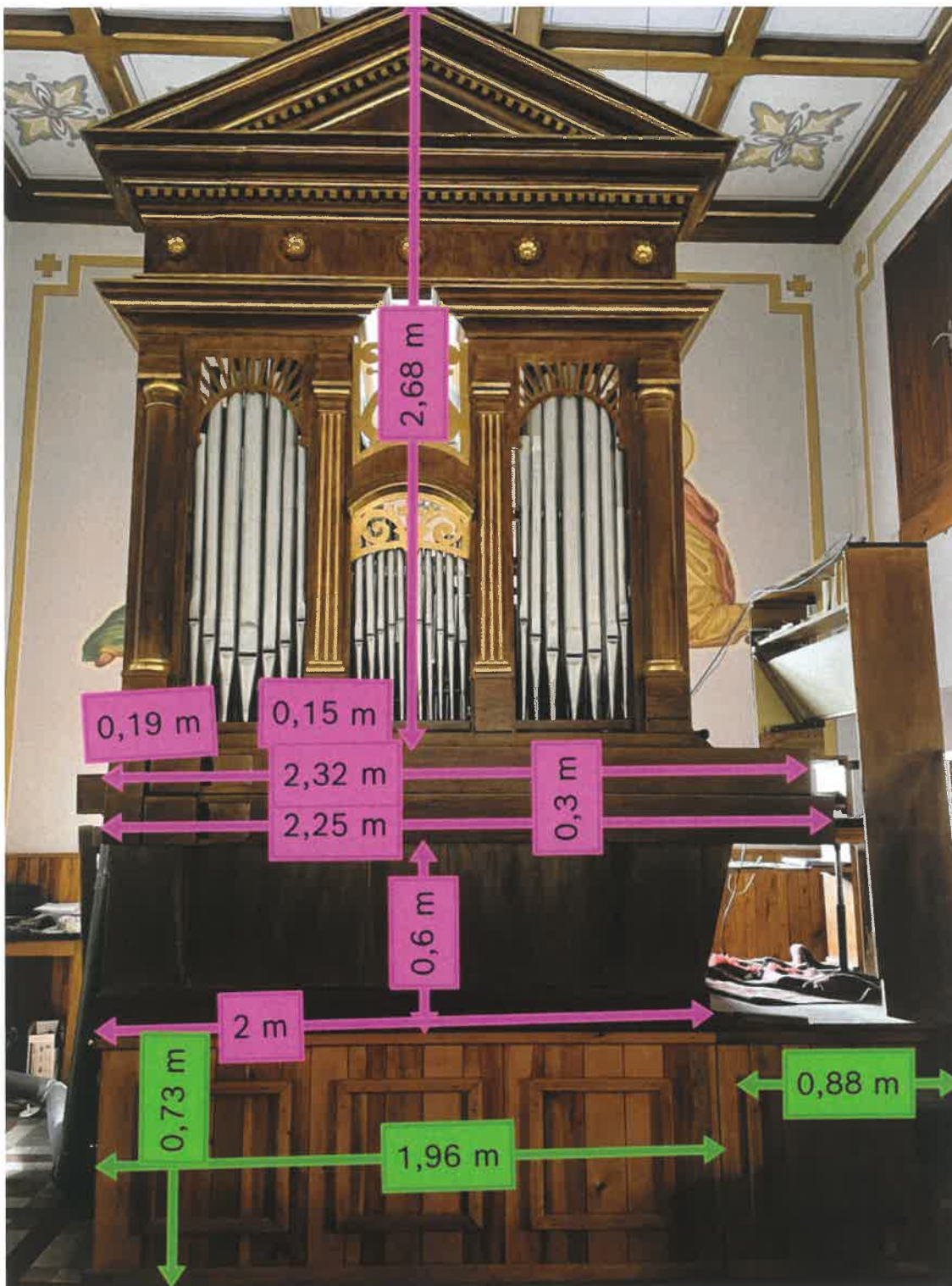
Fotografia nr 15 – Zdemontowane boczne drzwi dostępne, widoczne zacieki (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 16 – Elementy instalacji elektrycznej (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 17 – Otwory wylotowe we wnętrzu szafy organowej (autor – Filip Presseisen, 2024 r.)

Fotografia nr 18 – Wymiary frontu szafy organowej (autor – MPP, 2024 r.)

Fotografia nr 19 – Materiał puszczalkowy; widoczne zasuwki, kloce, przykręcane forszałgi, dwa rodzaje montowania listew stabilizacyjnych puszczalek, ławeczki oraz odchylone od pionu korpusy puszczalek; gierowanie największych tonów Gamby (autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 20 – Metalowa piszczałka 2-stopowej oktawy z charakterystyczną strukturą metalu, formą labium, farbą bolusową, ostrym kątem (fazą) rdzenia, brakiem dopasowania średnicy otworu w ławeczce
(autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 21 – Piszczalka smyczkowa; pomoce intonacyjne w postaci baczków, bródki i wałka
(autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 22 – Wnętrze komory wiatrowej wiatrownicy, pulpety, sprężyny, listwa dolna oraz podwójnie skórowane kłapy z podwójnymi sztyftami stabilizującymi (autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 23 – Dekiel dostępowy wiatrownicy z uszczelniającym metalowym zamknięciem
(autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 24 – Połączenie ramiona waleka z abstraktem, owinięcie końcówki pakułą
(autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 25 – Połączenie traktury gry z wiatrownicą, metalowe kątowniki połączone za pomocą drutów do metalowych oczek pulpetów (autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 26 – Traktura gry, wałki skrzytne oraz przymocowane do nich drewniane abstrakty (autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 27 – Klawiatura manualowa oraz ciągła rejestrowe wraz z tabliczkami (autor – FP, 2024 r.)

Fotografia nr 28 – Sposób połączenia oryginalnego drewnianego kanału wiatrowego z wtórnice zainstalowaną rurą kanalizacyjną uszczelnioną taśmą klejącą (autor – FP, 2024 r.)